

Cuvinte cheie: Mihai Eminescu; chestiunea evreiască; atitudinea negativă; societățile tradiționale; articolul 7 al constituției

Mots-clés: Mihai Eminescu; question juive; L'attitude négative; sociétés traditionnelles; l'article 7 de la Constitution

O analiză a relațiilor lui Mihai Eminescu cu evreii nu poate fi percepută fără prezentarea unor detalii privind istoria evreilor stabiliți în România în secolul al XIX-lea.

Așa cum este cunoscut Tratatul de la Adrianopol (1829) a însemnat pentru Principatele Române totală libertate comercială, fapt ce a determinat ca domnitorii români să încurajeze așezarea evreilor în aceste țări, pentru ca ele să prospere. Datorită faptului că evreilor li se refuzau dreptul de proprietate asupra pământului, aceștia se vor concentra în orașe. În aceste condiții burghezia evreiască semnifică o veritabilă concurență pentru burghezia română, fapt care a generat reacții negative din partea unui segment al intelectualilor și al clasei politice românești.

Interesantă este percepția lui Moses Gaster¹ asupra raporturilor dintre evrei și români. În ultimul sfert al secolului al XIX-lea, puțini evrei se interesau de politică și foarte rar puteai întâlni un evreu lecturând un ziar românesc. Politica nu era una din preocupările lor. Moses Gaster considera că societatea evreiască bucureșteană era caracterizată de superficialitate balcanică, mimetism cultural și având instituții rudimentare².

Străinul este o prezență activă în imaginarul oricărei societăți. Lucian Boia menționează că două trăsături ale istoriei românești au determinat percepția celuilalt: pe de o parte, reacția unei civilizații rurale, tradiționale și, pe de altă parte, puternicul impact al modelelor străine³.

În secolul XIX s-a înregistrat o intensă emigrație evreiască spre Principatele Române, în special, spre Moldova. Cei mai mulți evrei veneau din Galiția și din Rusia. Un contingent puțin numeros a sosit în Principate, din Im-

1 Dr. Moses Gaster (1856-1939), a fost un rabin evreu din România și Anglia, filolog, istoric literar, publicist și folclorist, cu deosebire în domeniul limbii și culturii române și al studiilor iudaice. Membru de Onoare al Academiei Române a fost totodată un luptător pentru emanciparea evreilor din România și un important conducător sionist. În anul 1878, la inițiativa prof. Graetz, Gaster s-a alăturat Comitetului Român de la Berlin, care, întrunit în urma războiului ruso-turc, a încercat să asocieze recunoașterea independenței României de acordarea de drepturi civile depline minorităților necreștine, respectiv evreilor. În anul 1881, Gaster a început să se dedice studiului literaturii vechi și literaturii populare române, a ținut prelegeri de mitologie comparată la Universitatea din București și a colaborat la importante publicații culturale ale vremii. A luat parte la ședințele cercului „Junimea” stabilind relații amicale cu Titu Maiorescu și Mihai Eminescu. După ce în 1885 a fost ales membru în societatea Ateneul Român, în mod surprinzător, la scurt timp după aceasta, a fost expulzat din România, din ordinul guvernului liberal al lui Ion Brătianu, împreună cu principalii lideri de opinie ai presei evreiești, ca urmare a înfierării de către aceștia a măsurilor legislative restrictive, a abuzurilor administrative și a propagandei împotriva evreilor. El are meritul de a fi autorul primei încercări de sistematizare a folclorului literar românesc în „Literatura populară română”, București, 1883. „Chrestomația română”, Leipzig, București, 1892, a fost considerată mulți ani lucrare de referință în domeniu, făcând cunoscute în mediile de specialitate europene limba și literatura română, la fel ca prelegerile sale ținute la Oxford sau studiile publicate în reviste de specialitate.

2 Moses Gaster, *Memorii, corespondență*, ed. by Victor Eskenasy, București, Hasefer, 1998, p. 23.

3 Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 177.

periul Otoman, fiind descendenți ai evreilor alungați din Spania în secolul al XV-lea⁴. Astfel Carol Iancu menționează următoarele cifre: „În 1803 existau în Moldova circa 30.000 de evrei, în 1848 circa 60.000, iar la 1859 118. 922”⁵.

Evreii s-au așezat în orașele din nordul și sud-estul spațiului românesc, în Basarabia, Moldova, Bucovina și Maramureș. Prezența evreilor într-un număr așa de important în aceste regiuni a generat puseuri antisemite.

Antisemitismul românesc a fost caracterizat de o motivație de natură economică. „Românii, în marea lor majoritate oameni legați de pământ – țărani sau boieri – și de activități tradiționale nu prea au excelat în îndeletnicirile economice și comerciale. Numeroși străini – nu numai evrei, dar și germani, greci și armeni – au ocupat aceste sectoare, imprimând românilor un complex de inferioritate. Ponderea evreilor a fost mare îndeosebi în comerț”⁶.

Geneza antisemitismului românesc se împletește cu originile statului român modern și cu apariția tradiției culturale naționale care a însoțit Unirea Principatelor, cucerirea independenței și crearea României Mari. Liderii revoluției de la 1848-1849 din Țara Românească și Moldova au militat pentru emanciparea evreilor și acordarea egalității politice cu românii⁷. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza s-a pronunțat și el în favoarea evreilor. Codul civil din 1864 favoriza naturalizarea acestora, dar în condiții limitate. În realitate, niciun evreu nu a primit cetățenia în timpul domniei lui Cuza, confruntat cu o opoziție tot mai puternică și care în final i-a provocat abdicarea.⁸

Leon Volovici afirma că antisemitismul românesc a apărut după Unirea Principatelor Române din 1859 când trebuia precizat statutul populației evreiești în noile cadre teritoriale. „Violența dezbaterilor politice și a manifestărilor publice atinge punctul maxim la 1866, când, cu toată presiunea Germaniei și Franței, se votează articolul 7 din Constituție care menținea evreilor statutul de străin, și, din nou, după declararea independenței (în perioada 1877-1879), când, după Congresul de la Berlin, România este practic silită să modifice în favoarea evreilor articolul amintit”⁹.

Se impune să menționăm că nemulțumirile împotriva evreilor au fost generate și de sentimentul de insecuritate românească confruntată cu ostilitatea unora dintre Marile Puteri, care nu doreau Unirea Principatelor Române și obținerea independenței naționale.

Unul din stereotipurile întâlnite în lucrările de specialitate îl prezintă pe poet ca fiind antisemit. Ceea ce se omite, însă, este faptul că Eminescu nu a acuzat poporul evreu, limba și cultura lui, ci anumite trăsături comportamentale (mercantilism, specula) ale evreului moldovean. Antisemitismul poetului nu a fost unul de factură rasială. El își propunea doar să stimuleze rezistența românilor la acerbă concurență a evreilor.

Atitudinea negativă a poetului față de evrei este generată de ocupațiile neproductive ale acestora. În percepția sa, evreii nu reprezintă o structură socială pozitivă, căci ei sunt doar consumatori, comercianți și traficanți ai produselor românești. Poziționați în această grilă de valori, evreii generează scumpirea artificială a vieții cotidiene și fac o concurență negativă ocupațiilor productive. „C-un cuvânt evreul nu merită drepturi nicăieri în Europa, pentru că nu muncește iar traficul și scumpirea mijloacelor de trai nu este muncă, și aproape numai între aceasta consistă a evreului. Evreul nu cere, ca clasa de mijloc din secolul al XVII-lea libertatea muncii productive, ci libertatea traficului. El e veșnic consumator, niciodată producător și desigur că numai cu foarte rară excepție se va găsi într-adevăr câte un evreu care să producă. Dacă e meseriaș, e superficial, lucrează numai pentru ochi. De aceea, chiar la noi, unde împrejurările ar trebui să-i silească la muncă vom găsi că ei reprezintă meseria superficială. Cel mai solid meseriaș e și aici în țară românul sau germanul sau cehul, niciodată evreul”¹⁰.

Eminescu nu culpabilizează pe evrei pentru faptul că sunt evrei, sau pe greci pentru etnia lor, ci pentru faptul că un segment al lor recurge la instrumente incorecte pentru acumularea averilor în detrimentul țăranilor. Tonul său vehement nu se adresează grecilor și evreilor stabiliți de sute de ani în Țările Române, ci împotriva acelorora veniți după Revoluția de la 1848, care ocultează împreună cu Marile Puteri împotriva României. Poetul menționează că, dacă evreii ar fi fost naturalizați în masă, așa cum solicitau liberalii, ei ar fi amplificat corpul electoral favorabil liberalilor.

„O seminție care câștigă toate drepturile fără sacrificii și muncă e cea evreiască...Ce servicii a adus omenirii îndărătnicul și egoistul neam evreiesc? Ocupându-se pretutindeni numai cu traficearea muncii străine, alegân-

4 Lucian Boia, *România: Țară de frontieră a Europei*, Editura Humanitas, București, 2002, p. 192.

5 Carol Iancu, *Evreii din România(1866-1919). De la excludere la emancipare*, Editura Hasefer, București, 1996, p. 49.

6 Lucian Boia, *op. cit.*, p. 192.

7 Carol Iancu, *op. cit.* pp. 52-54.

8 *Ibidem*, pp. 56-65.

9 Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și «problema evreiască» în România anilor '30*, București, Ed. Humanitas, 1995, p. 52.

10 Mihai Eminescu, *Opere*, vol.IX, Publicistică 1870-1877, studiu introductiv de Al. Oprea, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R. S. R, 1980, București, p. 301.

du-și de patrie numai țările acolo unde prin deosebite împrejurări s-a încuibat corupția, ei urmează în emigrația lor pe pământ străin tocmai calea opusă omenirii întregi...Evreul trece din Germania în Polonia, din Polonia în Rusia, din Austria în România și Turcia, fiind pretutindeni semnul sigur, simptomul unei boli sociale, a unei crize în viața poporului, care la Polonia, se sfârșește cu moartea naționalității...Prin ce muncă sau sacrificii și-a câștigat dreptul de a aspira la egalitate cu cetățenii statului român? Ei au luptat cu turcii, tătarii, polonii și ungurii? Lor le-au pus turcii, când au tratatele vechi, capul în poală? Prin munca s-a ridicat vaza acestei țări, s-a dezgropat din învăluirile trecutului această limbă? Prin unul dintre ei și-a câștigat neamul românesc un loc la soare? De când rachiul este un element de civilizație?

Prin legea monopolului băuturilor spirtoase s-au hotărât că numai alegătorii în comună să poată fi cărciumari la țară. Cu drept cuvânt. Ce garanții poate da o venitură, un nimeni, un sudit chezaro-crăiesc, că băuturile nu vor fi falsificate, cum și sunt, deci stricăcioase sănătății”¹¹.

Articolul 7 din Constituția României din anul 1866 legifera că „numai străinii de rit creștin vor putea obține naturalizarea”¹². Congresul de la Berlin a solicitat înlăturarea acestei restricții în schimbul recunoașterii independenței țării. După rezolvarea problemei Basarabiei și a Dobrogei, societatea românească a fost intens preocupată de modificarea constituției în sensul solicitat de Congresul de la Berlin și în acest context Eminescu s-a implicat în aceste dezbateri.

Poetul se pronunța împotriva acordării în masă a cetățeniei evreilor. El își motiva atitudinea prin realitățile sociale și economice ale vremii și menționa că nu era dominat de ura față de evrei. „Marile fenomene sociale se întâmplă, după a noastră părere, într-o ordine cauzală tot atât de necesară ca și evenimentele elementare, și dacă nu putem zice că avem ură în contra ploii, chiar și când cade prea multă, sau contra ninsorii, tot astfel nu ură putem simți pentru un eveniment atât de elementar ca imigrațiunea în mase a unui element etnic care-a contractat anume apucături economice ce nu ne convin sub persecuțiile altor popoare”¹³.

Eminescu se referea la faptul că în țările de unde au emigrat, evreilor li s-a refuzat practicarea meșteșugurilor și au fost constrânși să se ocupe cu negoțul și specula. Poetul menționa că imigrarea evreilor în număr mare, mai ales în Moldova, s-a datorat demersului lor de a se sustrage obligației de a efectua serviciul militar în statele de origine, posibilității de a profita de regimul consular din România care le asigura o „poziție privilegiată față de populația autohtonă a țării și mai ales neputinței Principatelor Române de a se apăra de această invazie”¹⁴.

Influența nefastă a evreilor asupra societății românești s-a datorat, conform opiniei poetului, faptului că ei s-au manifestat ca o structură străină și ostilă „întrebuințând în locul cuțitului și pistolului băuturi falsificate cu otrăvuri”¹⁵.

„Solidari între ei, înțelegându-se și contractând într-o limbă neînțeleasă pentru poporul nostru, judecându-și conflictele înaintea rabinilor, au format o nație, un stat în stat și un stat dușman existenței noastre, având în vedere ruina și pierderea populațiunilor noastre. Aceste lucruri nu se pot tăgădui. Tarifa de prețuri a tuturor obiectelor de consumațiune se stabilea și se stabilește încă în sinagoge; obiectele de primă necesitate se vând astăzi în Moldova cu prețuri mai urcate creștinilor, cu mai scăzute evreilor”¹⁶.

În susținerea afirmațiilor sale, Eminescu se folosea de statisticile populației rurale, care avea tendința să crească în județele în care nu erau evrei, pe când acolo unde erau mulți evrei natalitatea în rândul românilor era mai mică decât mortalitatea¹⁷. Tot de statistică s-a folosit în studiul pe care îl publică între 24 mai și 21 iunie 1879 pentru a prezenta efectele pe care le avea cămătăria practică de evrei și modul în care erau afectate industria și comerțul localnicilor¹⁸. Concepția lui Eminescu era destul de răspândită în Europa acelei vremi, așa cum arată studiile pe care le-a preluat privind situația evreilor în Austro-Ungaria, Franța sau Germania¹⁹.

11 *Ibidem*, pp. 299-300.

12 M. Eminescu, *Opere*, vol. X, Publicistică 1878-1880, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R. S. R, 1989, București, p. 560.

13 Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XII, Publicistică 1 ianuarie – 31 ianuarie 1881, coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei R. S. R, 1985, București, p. 240.

14 *Ibidem*, p. 393.

15 *Ibidem*, p. 389.

16 *Ibidem*.

17 *Ibidem*, p. 390.

18 Mihai Eminescu, *Opere*, vol. X, Publicistică 1878-1880, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R. S. R, 1989, București, pp. 239-256.

19 *Ibidem*, p. 397.

„Opinia noastră intimă este că, deși evreii în numărul mare ce a inundat țara – dar mai cu seamă Moldova – constituie un pericol imediat pentru existența economică și națională a țării, totuși ei constituie mai mult o boală acută decât organică și că printr-o organizare mai conservatoare ei ar fi siliți să emigreze în alte țări ale Orientului. Evreii se îngrămădesc în țările unde semicivilizația e unită cu pseudoliberalismul și fug de civilizația adevărată și de libertatea adevărată”²⁰.

Confruntat cu această realitate poetul nu concepea aplicarea unor măsuri coercitive împotriva evreilor. Soluția pe care o propunea opiniei publice era structurată pe armonizarea intereselor evreilor cu românii majoritari, într-o formulă constructivă.

„Izraeliții, în numărul în care sunt astăzi, constituie o putere de a cărei acțiune cată neapărat să se țină seamă. A face să nu existe această putere nu stă în facultatea omului de stat, precum nu poate cineva desființa *Dâmbovița* ori *Ialomița*; cestiunea nu poate fi decât a o face în adevăr folositoare.

Precum un râu de munte înecă nefiind supus voinței determinante a omului, pe când cu albia regulată el poartă vase și devine un izvor de înavuțire pentru câmpiile ce le petrece, astfel și un element etnic care ar lăsa curs liber numai instinctelor sale ar fi periculos, pe când abătut în albia unei munci liniștite și productive ar deveni folositor patriei lui adoptive și, cu vremea, ar ține poate la pământul ei sfânt tot cu atâta tragere de inimă ca și urmașii acelor războinici păstori cu puternice și încăpătoare cranii cu care Radu și Dragoș au cuprins câmpiile Modovei și ale Țării Românești.”²¹.

Referindu-se la persecuțiile și lipsa de drepturi invocate de evrei, Eminescu consideră că o parte considerabilă a pârgھیilor vieții economice sunt deținute de evrei și drepturile pe care le au nu sunt rezultatul meritelor personale, ci ale presiunilor străine. „Comerț și capital în mâinile lor, proprietatea funciară urbană, în cea mai mare parte, în mâinile lor, arenzile de moșii în Moldova idem, pe sub mână tot debitul tutunului și a băuturilor spirtoase, negoț de import și export, c-un cuvânt toate arterele vieții economice care se bazează pe speculă. În ce constă greaua opresiune de care se plâng? Și dacă se plâng, de ce nu aleg alte terenuri decât în România, alte țări unde sunt egali în toate cu cetățenii statului? De ce nu Austria, Franța, Germania. De ce? Pentru că la noi nu există persecuție iar drepturile câte nu le au, nici nu le merită”²².

Fără a încerca să minimalizăm limbajul poetului la adresa evreilor menționăm că atitudinea sa nu este singulară în epocă. Mihail Kogălniceanu a intensificat acțiunea de marginalizare a evreilor în zona rurală, fapt ce le-a produs acestora dificultăți existențiale. Acțiunea lui Kogălniceanu a generat proteste din partea guvernelor europene. Reacția ministrului român a constat în afirmația că regimul impus evreilor este de competența statului român²³.

Istoricul A.D.Xenopol a afirmat că prin presiunile Marilor Puteri materializate prin formularea articolului 44 al Congresului de la Berlin privind naturalizarea evreilor „hoardele acestea, care ne despuiau mereu și dănțuiau pe spinarea noastră trebuiau îndepărtate”²⁴.

În aceeași perioadă, B. P. Hașdeu îi percepea pe evrei ca având o „hidoasă cununie a trei calități negative: tendința de a câștiga fără muncă, lipsa simțului de demnitate și vrăjmășia contra tuturor popoarelor”²⁵.

Atitudinea lui Eminescu pornește de la considerente economice. În opinia sa, geneza deficitară a organizării sociale autohtone este localizată în prevederile Tratatului de la Adrianopol (1829), prin care Țările Române obțin libertatea comercială, iar negustorii evrei și armeni, vor controla în câteva decenii comerțul și finanțele țării. Pentru gazetar, doar un procent dintre evrei ar fi de ajuns pentru economia țării, restul nejustificându-și existența în România: „Plece 99 de procente în America, ca să-și câștige acolo prin muncă productivă pâinea de toate zilele și atunci cu cei ce vor rămânea ne vom împăca ușor, dar pân-atuncea să mai fie încă șapte alianțe, ca cea universală, care să conspire cu ușile închise în contra nației românești, noi vom ști să le arătăm totdeauna lungul nasului, căci nu ne spăriem nici de înjurăturile presei jidovești, nici de declarațiile oratorilor idealști pe câtă vreme e vorba

20 *Ibidem*, p. 301.

21 Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XII, Publicistică 1 ianuarie – 31 ianuarie 1881, coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei R. S. R, 1985, București p. 444.

22 Mihai Eminescu, *Opere*, vol.IX, Publicistică 1870-1877, studiu introductiv de Al. Oprea, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R. S. R, 1980, București, p. 303.

23 Carol Iancu, *op. cit.*, pp. 106-108.

24 N. Grigoraș, *Naționalismul antisemit al lui A. D. Xenopol*, Iași, 1942, p. 132.

25 B.P. Hașdeu, *Studiu asupra judaismului. Industria națională, industria streină și industria ovreiască față cu principiul concurenței*, București, 1866, p. 30.

de existența poporului nostru. Dacă voiesc să ne cucerească, nu au decât s-o facă...fățiș, ca toate națiile, cu arma în mână. Dar cu tertipuri și apucături nu merge. În numărul în care sunt la noi evreii rămân străini de rit creștin, ce nu se pot contopi cu poporul nostru, nici pot pretinde mai mult decât de a fi suferiți, și ne pare că nu au nicio cauză de a se plânge de toleranța noastră”²⁶.

Esența concepției lui Eminescu despre evrei este cuprinsă într-un articol publicat în 7 iulie 1879: „Și toată mișcarea aceasta se bazează pe teoria cu desăvârșire neadevărată că există români izraeliți, români de confesiune mozaică. Dar acești români vorbesc românește în familiile lor? Nu. Maghiarii admit această teorie, neplăcută naționalităților, că există maghiari de grai român, sârb, slovac, deși teoria aceasta este o mistificațiune. Nouă însă, care nu voim a o recunoaște, de vreme ce e neadevărată, nouă ni se impune vederea aceasta anormală prin Tratatul de la Berlin. Nu există dar români de rit izraelit, pentru că nu există izraeliți cari-n familie să vorbească românește, pentru că nu există izraeliți cari să intre în relații de căsătorie cu românii, c-un cuvânt evreul e evreu, se simte evreu și până acuma nici n-a voit să fie altceva decât evreu”²⁷.

Așa-zisul antisemitism al lui Eminescu se explică tocmai prin indignarea patriotului, care se percepe opresat în propria țară. „Cine nu-și varsă sângele pentru petecul său de pământ strămoșesc poate să precupețească înaintea chibrituri și vax, dar va face bine să ne lase în pace. Puterile europene au recunoscut înșile că pretențiile evreilor sunt neândreptățite. Austria și Rusia au încheiat în acest sens cu România, cine nu le va încheia tot astfel poate să ne scutească cu dragostea”²⁸. Pe un ton iritat, gazetarul condamnă intrigile evreiești precizând adevăratele raporturi dintre comerciantul evreu și țăranul român: „Cât pentru români, egala îndreptățire a 600.000 de lipitori și precupeți este pentru ei o cestiune de moarte și viață, și poporul nostru cred c-ar prefera moartea repede prin sabie decât moartea lentă prin vitriol”²⁹.

Analiza privind predispozițiile psihologice și sociale ale evreilor devin tot mai numeroase în publicistica sa și ele exprimă implicarea poetului în dezbaterile publice ale momentului. Degradarea socială a țăranimii române și acapararea principalelor artere ale vieții economice de către evrei va conduce, menționa poetul, la apariția de așezări străine în mediul românesc. „Evreul proletar, neavând absolut nimic, nici capital în bani, nici meșteșug sigur, se însoară cu toate acestea, foarte de timpuriu, face mulțime de copii; trăiește cu ei într-o mare mizerie – adesea câte două-trei familii într-o odăiță – și astfel în aceste furnicare omenești se cresc apoi generații de hiene ale societății, copii reduși și închirciți în privința fizică și intelectuală, în care se dezvoltă un singur instinct, acela al speculării muncii altuia, al exploatării altuia”³⁰.

Fidel teoriei claselor pozitive, Eminescu arată că pericolul evreiesc vine din disproporția dintre elementele productive și cele consumatoare. Așadar, atitudinea sa nu este determinată de factori de rasă, ci pur economici: „Concedem că între acești 600.000 va fi unul la sută care să producă ceva prin sine și să ție la țară și la popor, dar când în țară avem 700.000 de lucrători cari produc, țăranii, nu-nțelegem alături cu aceștia 600.000 de speculanți ai productelor, încât fiecare evreu să trăiască din precupețirea muncii unui singur țăran român. Drepturile d-ne-ilor civile și publice nu-nsemnează decât dreptul de a exploata poporul nostru în bună voie”³¹. De altfel, ideea era prezentă în concepția junimistă a lui Eminescu sub următoarea formulă: „Un mic bulgăr de omăt căzînd din vârful unui munte se face din ce în ce mai mare, rupe cu el copacii codrilor, strică ogoarele, astupă un sat. Un mic sîmbure greșit în organizația societății, în viața economică crește și îngroapă o națiune. Ne mirăm cu toții de mulțimea crâșmelor în țara noastră, de mulțimea jidanilor, cauza e mulțimea rachiului, mulțimea velnițelor (...) Velnița producea rachiul, rachiul trebuia consumat și era mult. S-au făcut crâșme. Pentru aceasta trebuiau crâșmari. S-au adus mulți evrei (...) rachiul devenise o trebuință și această trebuință cerea împlinire. Care a fost rezultatul ei? O populație nesănătoasă, fără energie de caracter, fără energie economică, care-și vindea munca

26 Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, Publicistică 1870-1877, studiu introductiv de Al. Oprea, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R.S.R., 1980, București, p. 281.

27 Mihai Eminescu, *Opere* vol. X, Publicistică 1878-1880, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R.S.R., 1989, București, pp. 291-292.

28 Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, Publicistică 1870-1877, studiu introductiv de Al. Oprea, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R.S.R., 1980, București, p. 281.

29 *Ibidem*.

30 Mihai Eminescu, *Opere* vol. X, Publicistică 1878-1880, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R.S.R., 1989, București, p. 301.

31 Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, Publicistică 1870-1877, studiu introductiv de Al. Oprea, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R.S.R., 1980, București, p. 281.

pe băutura, o populație în care mortalitatea crește în mod înspăimântător. Nu e de mirare ca influența austriacă e mare”³².

El idealizează clasa țărănească, comparându-i pe evrei cu țăranii români. „Ce sunt acești oameni? Țărani? Nu sunt. Proprietari, nu, învățați, nici cât negrul sub unghie, fabricanți numai de palavre, meseriași nu, breaslă cinstită nu. Ce sunt oare? Uzurpatori, demagogi, capete deșarte, leneși care trăiesc din sudoarea poporului fără a compensa prin nimic, ciocoi breazi și fuduli, mult mai înfumurați decât coborâtori din neamurile cele mai vechi ale țării”³³. Textul de față decodifică ideea că poetul consideră meseria de comerciant ca fiind parazită, fapt ce demonstrează că a fost influențat de prejudecățile momentului. Cu toate acestea, Eminescu nu-i considera pe evrei o rasă inferioară, mai mult le reproșa că nu se căsătoresc cu românii.

„Antisemitismul” poetului nu avea resorturi etnice sau religioase, ci conjunctural sociale și economice. Evreul muncitor și de caracter, cunoscător al limbii române și identificat cu interesele statului roman, avea tot respectul lui Eminescu. În acest sens sunt cunoscute relațiile sale cu M. Gaster. Mihai Eminescu este în primul rând, personificarea superioară a spiritului romantic, cu virtuțile, dar și cu limitele sale.

În pofida faptului că „Alianța izraelită” afirma că statele românești au devenit o zonă a intoleranței față de evrei, Eminescu menționa că Principatele Române reprezentau un spațiu al toleranței unde evrei stabiliți de mult timp erau școlarizați pe cheltuiala mănăstirilor ortodoxe. „Primiți în școalele noastre în modul cu totul egal cu românii, premiați și distinși dacă învățau bine tocmai acei care au învățat carte de la noi, în școalele nu întreținute din dările lor, ci din veniturile bunurilor mănăstirești creștine, tocmai elevii școalelor noastre sunt cei mai aprigi dușmani ai naționalității române, tocmai ei fac parte din Alianța izraelită, căreia nu-i întru nimic de-a pune cestiunea de existență unui stat format în mod istoric și durând de sute de ani numai dacă nu vor da drepturi egale la o minoritate de imigranți de-o dată foarte recentă”³⁴.

Atitudinea lui Eminescu poate fi interpretată și ca o insuficientă percepere a aportului burgheziei evreiești la dezvoltarea economică și la modernizarea comerțului românesc. Așa cum știm poetul era conservator și antiliberal în concepțiile sale politice și economice. Falsul antisemitism al lui Eminescu trebuie încadrat în limitele unei viziuni conservatoare și antilibérale.

Criticul literar Nicolae Manolescu formulează un alt punct de vedere. „Nu încapă îndoială că Eminescu a fost naționalist, xenofob, cu pulsuni rasiste și antisemite tot mai vii spre sfârșitul vieții, un conservator radical, ca Burke, dacă putem spune așa, filozof evoluționist al istoriei, adept al dezvoltării firești a statului natural și adversar al statului contractual al lui Rousseau, un ideolog care detesta individualismul liberal și socotea nefast pentru sănătatea nației rolul economic și politic al păturii superpuse (pătură în realitate formată nu numai din alogeni și care era cea dintâi clasă de mijloc din istoria noastră)”³⁵. Problema noastră nu este de a-l cataloga pe Eminescu ca fiind antisemit sau nu, ci aceea de a-i raporta corect ideile la acelea ale epocii antebelice și de a le valoriza cu onestitate intelectuală.

Eminescu a criticat intenția liberalilor de a acorda drepturi civile depline unui număr mare de evrei pentru „că nu drepturile politice acordate evreilor sunt periculoase, ci acel unic drept civil pe care nu-l aveau, acela de a cum-păra proprietăți rurale; am arătat apoi cum acordarea acestui drept în Galiția a avut de rezultat reducerea populației autohtone la rolul de iloți ai evreilor; am arătat cum greutățile ce apasă pe țăranul nostru în momentele de față din cauza costisitoare organizațiuni liberale îl fac accesibil la cea mai neumană exploatare din partea capitalului, cum terenul e pregătit pentru exproprierea nației românești din chiar țara, din chiar pământul ei strămoșesc. Am arătat cum de la deplasarea generală a societății și de la cumplita apăsare ce s-a născut în urma înmulțirii elementelor neproductive, elementul productiv al țării, țăranul dă îndărăt, se corupe, umple temnițele”³⁶.

În octombrie 1879 Parlamentul a adoptat soluția conservatoare care fusese susținută de Eminescu în articolele sale, prin care împământenirea era individuală, naturalizarea în bloc acordându-se numai evreilor care participaseră la războiul de independență, fapt pentru care problema evreiască dispărea ca subiect al publicisticii poetului.

32 *Ibidem*, p. 169.

33 *Ibidem*.

34 Mihai Eminescu, *Opere* vol. X, Publicistică 1878-1880, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R.S.R., 1989, București, p. 291.

35 Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, pp. 406-407.

36 Mihai Eminescu, *Opere* vol. X, Publicistică 1878-1880, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei R.S.R., 1989, București, p. 286.

La finalul studiului considerăm că se impune formularea următoarelor concluzii.

1. Evreul a fost perceput de către societățile tradiționale în ipostaza unui străin demonizat în cele mai multe situații și tolerat cu dificultate în zonele periferice ale marilor aglomerații urbane. Începutul atitudinii negative a elitei politice și culturale românești față de evrei este asociată cronologic de momentul cuceririi independenței naționale condiționate prin Tratatul de la Berlin, ce stipula modificarea articolului 7 al Constituției din anul 1866. Acest articol menționa că pot obține cetățenia română numai străinii de rit creștin. O altă opinie istoriografică menționează că antisemitismul românesc a apărut după Unirea Principatelor Române când se impunea identificarea statutului populației evreiești în noile frontiere teritoriale.

2. Atitudinea negativă a lui Mihai Eminescu față de evrei are considerente de natură economică și nu rasială. Limbajul său este generat de faptul că evreii utilizează metode incorecte în acumularea averilor în defavoarea țăranilor români, percepuți ca o clasă pozitivă. Concurența nesănătoasă a burgheziei evreiești în detrimentul celei românești, monopolul asupra desfacerii unor produse, abilitățile comerciale ale acestora au creat la nivelul sensibilității colective românești o reacție de denigrare a evreilor. În viziunea poetului, evreul producător, de caracter și cunoscător al limbii române, avea tot respectul său. Atitudinea lui Eminescu poate fi percepută și ca o insuficiență înțelegere a aportului burgheziei evreiești la dezvoltarea comerțului românesc.

Mihai Eminescu et la question juive

(Résumé)

1. Le juif a été perçu par les sociétés traditionnelles dans la position d'un étranger diabolisés dans les plusieurs situations et toléré difficilement dans les zones périphériques dans les grandes agglomération urbains. Le début de l'attitude négative de l'élite politique et culturelle roumaine vis-à-vis des juifs est chronologiquement associés de moment de la conquête de l'indépendance nationale conditionné par le Traité de Berlin, qui fournit changement de l'article 7 de la Constitution depuis l'année 1866. Cet article mentionne que seulement les étrangers de christian rite peuvent obtenir citoyenneté roumaine. Un autre avis historiographie mentionne que l'antisémitisme roumain est apparu après l'Union des Principautés Roumaines, quand il était nécessaire d'identifier la population de l'état juif dans les nouvelles frontières territoriales.

2. L'attitude négative de Mihai Eminescu vis-à-vis des juifs a des raisons de développement économique et non raciale. Son langage est généré par le fait que les juifs utilisent des méthodes incorrectes dans l'accumulation de richesses à la défaveur des paysans roumains, perçus comme une classe positive. La concurrence malade de bourgeoisie juive à la défaveur de concurrence roumaine, le monopole sur la vente des produits, les compétences en commerce ont été créés au niveau de la sensibilité collective roumaines une réaction dénigrement sur les juifs. Dans la vision de poète, le producteur juif avec caractère et connaisseur de la langue roumaine, avait son respect. L'attitude d'Eminescu peut être perçue comme une compréhension insuffisante de la contribution de la bourgeoisie juive à la développement du commerce roumaine